

Karl Stockmeyer en zijn bijdrage aan het Eerste Goetheanum

- door Frans Lutters -

Jeugd van E. A. Karl Stockmeyer ⁱ

1

E.A. Karl Stockmeyer werd op 7 juni 1886 als zoon van de kunstschilder Karl W.H. Stockmeyer, in Karlsruhe geboren. Zijn schooltijd bracht hij door in Malsch en ook in Detmolt, een stadje in de directe omgeving van de Externsteine.

Vanaf 1898 gaat hij samen met zijn beide zusters naar school in Karlsruhe. De dagelijkse weg uit het huis, door het bos naar de stad, nam vele uren in beslag. Tussendoor woonde de familie in de winter van 1890 in de buurt van Napels waar zijn vader een groot schilderij moest schilderen.

Toen na de eeuwwisseling het eindexamen naderbij kwam, ging Karl te Karlsruhe in een gastgezin wonen om zich goed op het examen te kunnen voorbereiden. Dit echtpaar was verbonden met de Theosofische Vereniging. Door hen maakte Karl op 25 november 1904 een voordracht van Rudolf Steiner mee. Deze voordracht zou voor de wetenschappelijk denkende negentienjarige, van richtinggevend betekenis voor zijn verdere leven zijn.

In 1905 vond er een tweede ontmoeting met Rudolf Steiner plaats. Door hem werd hij gewezen op de nieuwste wiskundige probleemstellingen. In dezelfde tijd begon hij 'De Filosofie der Vrijheid' te bestuderen. Met dit boek van Rudolf Steiner zou hij zich steeds weer in zijn verdere leven bezighouden. In de herfst van 1905 begon Karl samen met zijn oudere zus zijn studie aan de universiteit van Heidelberg. Hier wilde hij ook lid worden van de plaatselijke theosofische loge. Dit bleek nog niet mogelijk te zijn omdat hij nog geen eenentwintig jaar was. Wel mocht hij de voordrachten van Rudolf Steiner bijwonen.

Eindelijk was het zover: in 1907 werd hij lid van de theosofische vereniging, om dan meteen aan het congres in München, samen met zijn ouders en zijn zusters deel te nemen. Karl was diep getroffen door de manier waarop Rudolf Steiner de zaal had vormgegeven. Vooral de op hout geschilderde zuilen langs de wand bleven hem het daarop volgende jaar bezighouden. In de herfst van datzelfde jaar werd Karl lid van de Esoterische Schule. Daarmee werd Rudolf Steiner zijn begeleider op de geestelijke ontwikkelingsweg.

"Ik probeerde mij de geesteswetenschappelijke inzichten op een dusdanige wijze voor te stellen dat het mogelijk werd hen in de geestelijke ruimte van de 'Filosofie der Vrijheid' te plaatsen." Duidelijk is aan dit laatste beleefbaar hoe Karl een passief denken wil vermijden en binnen de Theosofische Vereniging een originele en zelfstandige denker bleef. In zijn verhouding tot Rudolf Steiner maakte hij een zelfstandige en onderzoekende indruk.

De hele winter hield Karl zich bezig met de motieven van de zuilen die hij op het congres in München zo intens had waargenomen. Hij werkte schilderend, tekenend en in klei om de vormtaal zo levend mogelijk in zich op te nemen. Toen de lente van 1908 kwam, liet hij het ontstane werk aan Rudolf Steiner zien.

Toen stelde hij de vraag die als een soort Parcival-vraag haar vrucht in de bouw van het eerste Goetheanum heeft gekregen. Karl stelde de vraag naar de architectuur die bij de zuilen hoort. Rudolf

Steiner zei daarop, dat de zeven zuilen in twee, van west naar oost lopende rijen, een ellipsvormige ruimte omsluiten. Ook gaf hij aan hoe het koepelvormig dakgewelf ontworpen kon worden. In zijn vader vond Karl een enthousiaste medestander voor een bouwproject in de directe nabijheid van het ouderlijk huis.

Terwijl de vruchten van deze modelbouw in Malsch (de crypte van het verenigingshuis in Stuttgart en het eerste Goetheanum) niet meer te zien zijn, is zij zelf als kleine tempel nog steeds te bezoeken op het terrein van het sociaaltherapeutisch instituut dat tegenwoordig in het ouderlijk huis van de familie Stockmeyer gevestigd is. Het is niet teveel gezegd als we deze bouwimpuls van Karl Stockmeyer als het uitgangspunt van een nieuwe tempelbouw in dienst van de moderne christelijke mysteriën beschouwen.

In zijn breed aangelegde studie aan de universiteit van Heidelberg kwam de architectuur steeds meer centraal te staan. Als in de paastijd van 1909 de volle maan aan de hemel staat, komt Rudolf Steiner naar Malsch om de grondsteen van deze half onderaardse tempel te leggen.

In dit zelfde jaar 1909 besluit Karl het lerarenberoep te kiezen, waarvoor hij twee jaar later het examen haalt. Als hij dan zijn eerste onderwijservaring in Magdeburg opdoet, maakt hij gelijktijdig de berekening voor het gecompliceerde koepelgewelf van het Stuttgarter verenigingsgebouw. Daarna werd hij wis- en natuurkundeleraar op een staatschool in Karlsruhe, om na het uitbreken van de eerste wereldoorlog aan de lerarenopleiding les te gaan geven. Al die tijd bleef hij naast de geesteswetenschap ook de filosofie trouw. Tijdens de oorlog stond vooral Hegel in het centrum van zijn aandacht.

Impuls en karma

Waar komen de impulsen van Karl Stockmeyer vandaan? En waarom zijn ze zo vruchtbaar gebleken? Rudolf Steiner wees er op dat de impuls van de vrijeschool samenhang met de stichting van de scholen in de middeleeuwen en meer concreet in de Karolingische hofschool. Eens sprak hij dit heel concreet uit tegenover een van de leerkrachtenⁱ. Aan deze hofschool was de Angelsaksische geleerde Alcuin een belangrijke persoonlijkheid. Zonder zijn impuls was de hofschool niet geworden wat zijn vriend en vorst, Karel de Grote zich gewenst had. In de loop van de tijd viel mij op hoeveel overeenkomsten er zijn tussen de biografische impulsen van Alcuin en Karl Stockmeyer.

De jeugd van Alcuinⁱⁱⁱ

Alcuin werd tussen 730 en 735 in, of in de directe omgeving van York, in noordoost Engeland geboren. Hij was familie van Willibrord, de aartsbisschop der Friezen die in 739 zou sterven. Toen Alcuin al op jonge leeftijd naar de kathedraalschool werd gebracht, werd hij de geliefde leerling van de toenmalige aartsbisschop Egbert.

Wanneer Alcuin omstreeks negen jaar oud is, branden in York, op zondag 23 april 741, de kathedraal en het klooster tot de grond toe af. Daarmee ziet hij op de leeftijd waarop een kind de wereld om zich heen niet meer als vanzelfsprekend aanvaardt, een beroemde en hem zo vertrouwde tempel der Christenheid in vlammen opgaan. Deze gebeurtenis moet hem diep geschokt hebben en hem altijd zijn bijgebleven.

Als we bedenken dat de kerken in de 8^e eeuw, grotendeels uit hout werden gebouwd, kunnen we ons alleen maar een voorstelling van de omvang van de brand maken, door haar te vergelijken met de brand van het eerste Goetheanum in de oudejaarsnacht van 1922.

Ook in York zullen de zuilen van de kathedraal nog lange tijd als reusachtige fakkels gebrand hebben nadat het dak ingestort was. Alcuin moest ervaren hoe *het huis van de wijsheid* in het vuur ten onder ging. Wanneer wij dit biografische feit verbinden met de woorden over het huis van de wijsheid in de 'Disputatio de Vera Philosophia.^{iv}', dan kunnen we ervaren hoe deze brand en de daarop volgende bouwimpuls van het huis van de Wijsheid als een rode draad door de biografie van Alcuin loopt.

Na deze gebeurtenis wordt naast Egbert, een priester en edelman, Aelbert genaamd, zijn belangrijkste leraar. Over zijn lessen schrijft Alcuin: *"Hij maakte de mysteriën van de Heilige Schrift toegankelijk en hij gaf ons een blik in de afgrond van de oude onvervulde wetten."*

3

In een brief waarin Alcuin zijn inzichten in de zodiak en haar astronomische wetten beschrijft, zegt hij over Aelbert het volgende: *'Mijn meester zei heel vaak tegen mij: 'Het waren de meest wijze mensen in hun tijd die zich met de wetenschappen der natuur bezighielden. Het zou ons groot ongeluk brengen deze inzichten in onze tijd uit te laten sterven.'*" De momenten waarop Aelbert zich vrij kon maken van het werk in de kerk en de klas, bracht hij door in zijn uitgebreide en geliefde bibliotheek. Alcuin liet ons een catalogus van de enorme bibliotheek na, waarin zowel de leraren der oudheid als ook de kerkvaders te vinden waren.

Aelbert nam de jonge Alcuin voor het eerst mee naar het vaste land van Europa. Op deze reis bezochten zij Pavia en Rome, zij maakten een dispuut mee tussen een Joodse geleerde en Petrus van Pisa. Tevens bezochten ze het huisklooster der Etichonen (verbonden met Odilia van de Elzas) in Murbach. Hierover schrijft Alcuin: *"Eens bezocht ik met mijn meester jullie gemeenschap en zag vol liefde de prachtige manier van leven."* Voor Alcuin is Aelbert de grote leraar die hem zowel in de geheimen van de oudheid als ook het christendom op wetenschappelijke wijze binnenvoert en tevens leidt hij Alcuin de wereld binnen. Zijn hele verdere leven spreekt Alcuin dan ook met de grootste eerbied over zijn leraar als 'vader en broeder en meest vereerde vriend'.

Na de dood van Egbert volgde Aelbert hem op als aartsbisschop van York. Een van de eerste daden van Aelbert was ervoor te zorgen dat de al 25 jaar als ruïne liggende kathedraal herbouwd zou gaan worden. Dit werk gaf hij als opdracht aan de ongeveer 33 jarige Alcuin. Samen met een andere oudleerling van Aelbert, Eanbald genaamd, leverde Alcuin een prachtig werk.

Het huis van de Wijsheid werd herbouwd, maar nu met massieve stenen zuilen en met vele zijkapellen waarin wel dertig altaren kwamen te staan. Tijdens dit hele werk droeg Alcuin ook de verantwoording over het onderwijs aan de kathedraalschool, die ook op het vaste land beroemd was en in die tijd door de eerste Nederlandse bisschop Ludger bezocht werd.

Overeenkomsten

Tot zover de beschrijvingen van aspecten uit het leven van Alcuin en E. A. Karl Stockmeyer. Opvallende overeenkomsten zijn er te beleven met betrekking tot de tempelbouw, waarbij voor beiden het motief van de zeven zuilen centraal staat. Ook zijn beiden als leraar en bouwkundige gelijktijdig werkzaam.

Alcuin ziet de houten voorloper van zijn bouw rond zijn negende levensjaar in vlammen opgaan, terwijl Karl Stockmeyer moet ervaren hoe het eerste Goetheanum in een vlammenzee ten onder gaat. Er bestaat een houtskooltekening^v waarbij de dubbelkoepel al is ingestort en de zuilen, die voor het eerst in de geschiedenis door Karl en zijn vader in hout zijn vorm gegeven, brandend in de vuurgloed naar de hemel reiken. In dat jaar 1922 is E.A. Karl Stockmeyer er al drie jaar ten volle naast Emil Molt

werkzaam, om als leraar en als eindverantwoordelijke in het contact met de overheid de totaal nieuwe vorm van onderwijs aan de Stuttgarter Vrije School mogelijk te maken.

Karl Stockmeyer is 33 jaar als hij zich geheel in dienst van de Vrije Schoolimpuls stelt. Alcuin was op dezelfde leeftijd toen hij van Aelbert de leiding van de kathedraalschool kreeg opgedragen en daarnaast de opdracht kreeg om de afgebrande kathedraal van York te herbouwen.

En zoals Karl Stockmeyer eerst zijn eigen bouw- en onderwijservaring opdeed, alvorens in 1919 naast Emil Molt bij de stichting van de Vrije School in Stuttgart te staan, zo had ook Alcuin zijn eigen ervaringsjaren op het gebied van onderwijs en bouwkunst doorgemaakt, alvorens hij in 782 naar Aken kwam om de leiding van de Karolingische hofschool op zich te nemen.

4

Aan de hofschool probeerde Karel de Grote de beste leraren van zijn rijk te verenigen. De volgende anekdote toont dit streven van Karel. Eens vertelde Alcuin, Karel de Grote, over het leven van Augustinus en Hieronymus. Met een zucht riep de koning (pas in 800 werd hij tot keizer gekroond) uit: *‘Ik wilde dat ik slechts twaalf van zulke mensen in mijn rijk had!’* Daarop wijst Alcuin hem terecht: *‘God de Heer had er maar twee en u wilt er meteen twaalf?’* Toch is dit streven van Karel naar het twaalf-tal niet enkel hoogmoedig. Uit dit streven blijkt hoe sterk Karel doordrongen is van de spirituele wetmatigheden die aan de christelijke gemeenschapsvorming ten grondslag ligt.

Alcuin wijst zelf in zijn terechtwijzing op het oerbeeld van de apostelkring. Daarnaast vinden ook de ridders van de Ronde Tafel in het twaalf-tal dit oerbeeld. Ook de Ierse en Angelsaksische monniken kwamen in gemeenschappen van twaalf naar het vaste land van Europa. In het twaalf-tal kunnen alle denk en streefrichtingen vertegenwoordigd zijn en dit werd al in de middeleeuwen vergeleken met de twaalf sterrenbeelden van de dierenriem. Daarmee is de gemeenschap op een zo breed mogelijke basis gegrondvest.

Tot besluit wil ik een vertaling geven van de beschrijving die Johannes Tautz^{vi} maakte over de begintijd van de eerste Vrije School: *‘Eind mei werden met Rudolf Steiner gesprekken gevoerd over de vorming van het lerarencollege voor de op te richten school. Stockmeyer kreeg daarbij de raad om als een theaterdirecteur die zijn ensemble bij elkaar zoekt, op reis te gaan.’*

Op 15 juli deed hij Rudolf Steiner verslag over het resultaat van zijn drie weken durende reis. Het voorlopige lerarencollege werd samengesteld en uitgenodigd om aan de lerarencursus deel te nemen. Tijdens het verloop van de cursus werd het duidelijk wie er zou kunnen meewerken. Uiteindelijk waren het twaalf leraren, namens wie Stockmeyer als vertegenwoordiger tijdens de feestelijke opening van de school op 7 september spreken mocht. *‘Het grenzeloze enthousiasme van alle deelnemers, heeft de stichting van de Vrije School mogelijk gemaakt.’*

Hetgeen in het gesprek tussen Karel de Grote en zijn raadgever onhaalbaar leek, kreeg bij de stichting van de Vrije School een vervolg. Emil Molt en Karl Stockmeyer werden in hun ‘mensheidswerk’, door Rudolf Steiner in alle openbaarheid ter zijde gestaan. Het was in 1919 dat deze impuls geboren werd. Europa lag in scherven na de Eerste Wereldoorlog, maar in Zwitserland werd doorgebouwd aan het eerste Goetheanum door mensen uit 19 verschillende nationaliteiten. Een internationale impuls werd hier gediend.

Het gebouw met haar dubbele koepel werd in de grote koepel door twee maal zeven zuilen gedragen. In de gestalte zoals Karl Stockmeyer ze voor het eerst in hout had uitgevoerd. En op het toneel, in de kleine koepel, droegen twaalf zuilen het gewelfde dak. Aan de voet van de zuilen ontwierp Rudolf Steiner twaalf tronen die ruimte konden bieden voor twaalf verschillen impulsen, die vanuit de geestelijke wereld gerealiseerd wilden worden.

Karl Stockmeyer was verbonden met deze impuls. Als jonge man stelde hij vragen en werkte hij met grote intuïtieve kracht en helder denken. Zijn bijdrage aan het concept van het eerste Goetheanum, en aan de opbouw van de eerste Vrijeschool in Stuttgart, werden vanuit vaardigheden en idealen uit een vorig leven onder een geheel nieuwe tijdgeest opnieuw geboren.

ⁱ Tautz J., (1979) *Der Lehrerkreis um Rudolf Steiner*, Stuttgart, Freies Geistesleben.

ⁱⁱ *Mitteilungen Anthroposophische Vereinigung in Deutschland*; Weihnachten 1971.

ⁱⁱⁱ Duckett E.S., *Alcuin. Friend of Charlemagne, I.*

^{iv} Alcuin, *Disputatio de Vera Philosophia.*?, 2

^v *Mitteilungen Anthroposophische Vereinigung in Deutschland*; Weihnachten 1971.

^{vi} Tautz J. (1989) *W.J. Stein, Eine Biographie* Dornach, Verlag am Goetheanum pagina 250.